

הקצינים המצריים שבויי „קדש“

מאת „חוקר“

מאז מלחמת־השחרור ניתק כמעט כליל מגענו עם תושבי הארצות השכנות. בשנים שאחרי מלחמת־השחרור חלו תמורות מקיפות מאוד בארצות־ערב מבלי שהיתה לנו אפשרות לבדוק את המשקע שהן השאירו בנפשות תושביהן ובדרך מחשבתם. העתונות הערבית, וכל שכן תחנות־השידור הערביות, אינן משמשות אספקלריה של דעת הקהל; הן מכונות ומציגות את הדברים כפי שהשליטים רוצים כי ייראו. אי־אפשר להקיש מהן על הלך רוחו של הפרט.

נבצע „קדש“, אשר נתן בידינו קרוב ל־6000 שבויים מצריים, איפשר קריעת אשנב במסך הסובב אותנו, הצצה בעיניהם של שכנינו ושיחה פנים־אל־פנים עמם. בכך נתאפשרה הערכה נכונה יותר של דמותו של חייל מצרי, של סמל מצרי, של סג״מ, של רס״נ ושל גנראל. השבויים באו מכל זרועות הצבא, ממרבית חילותיו ומהמשמר הלאומי ויש להניח שהיוו חתך נאמן פחות או יותר של כוח־האדם בצבא המצרי. יתרה מזו, הם ייצגו גם חתך של אזרחי מצרים באותן שכבות סוציאליות מהן באו.

הדברים הרשומים כאן באו מהסתכלות בשבויים ומשיחות עמם ומכאן — מגבולותיהם. שהרי הסתכלנו בהם כאשר הם אינם נמצאים בתנאים הרגילים ושוחחנו אתם כאשר היו הם בקביעות במצב של מתגונן — הן במה שנוגע למדינתם והן במה שנוגע להם כפרטים. הדעות שהעלו בשיחות אלו אינן משקפות בהכרח את דעתם האמתית. יש להניח שביחוד בנושאים הנוגעים לישראל הם השמיעו את אשר היה עשוי — לדעתם — להסביר את מדיניותה של מצרים ולהקל על מצבם כשבויים.

בסופה של הקדמה זו חשוב לציין, כי החייל והקצין המצריים המתוארים כאן הם אלה של שנת 1956. יתכן והאינדוקטרינ־ציה על־ידי המשטר הנאצרי הנמשכת עתה כבר למעלה מ־10 שנים, ואשר כבר אז נתנה את אותותיה בחלק מן הקצינים השבויים, הצעירים, הביאה לשינויים בהשקפת עולמם של קציני צבא־מצריים של שנת 1963. עם זאת אין להניח כי חל שינוי מהותי באופיו של האדם המצרי, שהוא הוא חומר הגלם של הצבא המצרי.

מי היו הקצינים השבויים?

בהתאם ל„חוק שרות־החובה“ המצרי, חייב כל גבר בשרות־חובה של שלוש שנים. מגויס כזה איננו יכול להגיע לדרגת קצינות. בוגרי בי״ס תיכוני יכולים להשתחרר משרות־חובה על־ידי בחירה בשרות־קבע. הדבר מחייב לימוד של שלוש שנים בקולג' הצבאי — „בית־החרושת לגיבורים“ במנות של התעמולה המצרית — לימוד שתמורתו נהגו אותו זמן לשלם הלומדים עצמם (נהוג זה בוטל בינתיים). הקולג' נותן את ההכשרה הצבאית הדרושה ומשלים את ההשכלה הכללית; קצין מצרי הנשאל להשכלתו אינו אומר „בוגר תיכון“ אלא „בוגר הקולג' הצבאי“.

פרט לרצון להשתחרר משרות־חובה, אפשר למנות את המניעים הבאים להתגייסות לשרות־קבע: (א) ברק המדים והמעמד הנכבד של הקצין בסולם הדרגות החברתי; (ב) מניע אידיאליסטי, הקיים ביחוד אצל הצעירים. הללו ציינו תכופות את הרצון לשרת את המולדת כסיבה להיותם בצבא; הכר־

זות אלו נעשו כמובן גם למען הרושם, אך בלי ספק היתה בהם מידת־מה של אמת.

עד כאן — קציני צבא־קבע. אלא שהיו עוד קצינים שבויים מסוגים אחרים. עם סוג אחד נמנו סטודנטים אשר עברו בחופשות הקיץ של האוניברסיטה שלוש תקופות אימונים (של 4 חודשים כל אחת), הפכו לקצינים ונקראו אחר סיום לימודיהם לשרות־חובה של שנה וחצי. על סוג שני נמנו קציני־מילואים. בהתאם לנוהג אפשר היה לקרוא לאלה למשכי זמן בלתי מוגבלים — אם במסגרת גיוס־כללי, אם למען ימלאו תפקידים פנויים ביחידות סדירות. אפשר לומר, שרבים מקציני־מילואים אלה נהגו מן ההסדר הזה היות והמשיכו לקבל נוסף לשכרם הצבאי גם את משכורתם האזרחית. רק מייעוטים — וביניהם בעלי הכשרה אקדמאית (כגון רופאים) — היו מעוניינים לעזוב את הצבא ולהחזיר למקצועם האזרחי.

כללית ניתן לומר כי גישתם של הקצינים לשרות בצבא היתה חיובית. הם אף קיבלו ללא רטינה את הקשיים הכרוכים בכך, כמו הריחוק מהמשפחה. עם זאת יש להדגיש כי קשריהם הרגילים עם משפחתם, וביחוד עם ילדיהם, היו אמיצים מאד (אגב, רק לקצין שבוי אחד היו שתי נשים: האחת בקהיר והשניה באלכסנדריה).

מצבם הכלכלי של הקצינים היה טוב. דירותיהם היו מרווחות לפי מושגינו ולרבים היתה משרתת אחת או שתיים. הנשים לא עבדו; בודדות — נשותיהם של בעלי תארים אקדמאיים — למדו באוניברסיטה.

הערכה אישית על הקצין

ניתן היה להבחין בין שתי קבוצות עיקריות של קצינים: אחת, המורכבת מן המבוגרים, בעלי הדרגות היותר גבוהות; שניה, לה משתייכים הסגנים וסגני־המשנה הצעירים, הניכית התקופה שלאחר ההפיכה. בעוד הקצין המבוגר שקול יותר בהבעת דיעותיו, הרי הקצין הצעיר הוא שוביניסט, פנאטי, מאמין אמונה עיוורת במשטר של עבד־אנאצר, ומוכן כנראה למידה רבה/יותר של הקרבה עצמית. בין השבויים אשר סרבו בתוקף למסור אינפורמציה צבאית, היה אחוז הסגנים וסגני־המשנה מעבר לכל יחס לאחוזם בקרב כלל השבויים. את ההבדלים בין שתי הקבוצות האלו יש לזקוף הן לזכות האינדוקטרינציה שנפלה אצל הצעירים על קרקע יותר פורייה והן לזכות גילם הצעיר והיותם חופשיים מדאגה למשפחות.

עם זאת, מסתמנת פה התחלה של טיפוס חדש של קצין מצרי.

הקצין הממוצע הנו אינטליגנטי למדי. על אף היותו בוגר בית־ספר תיכוני, השכלתו הכללית הנה מוגבלת מאד. גם ידיעתו את עניני ערב והאיסלם דלה ואף בדברים הנוגעים למצרים עצמה הוא מגלה בורות רבה. לא מעטים מן הקצינים הודו כי „נשארתי כיתה או יותר בבית־ס או שנשכחתי בלימודיהם באוניברסיטה — ועל כן הלכו לצבא. יש לציין, כי גם השכלתם של קציני־המילואים אינה טובה מזו של הסדירים. כולם למדו אנגלית, אך ידיעתם את השפה מוגבלת והם מתקשים לא רק בהבעה אלא גם בקריאה. רבים הודיעו

בתחילה כי הם דוברים צרפתית, אולם התברר כי ידיעה זו דלה ביותר. יתכן וחלק הסתיר את ידיעותיו בעברית — הנלמדת כמקצוע־חובה בקולג' הצבאי — אך מתקבל הרושם כי רק בודדים הגיעו לרמת ידיעות בעלת ערך כל שהוא.

הקצינים השבויים מעטו לקרוא. מאלה שנשאלו על כך — גם אחד לא היה מסוגל לנקוב בשם הספר האחרון שקרא. לחדשות — אשר העבירו אליהם מ„קול ישראל“ — האזינו בקביעות, אך כנגד זה קראו את העתון רק בשטחיות והיפשו בו בעיקר ידיעות על מועד שחרורם. הסיבות למיעוט קריאה זו היו הן קשיי שפה והן חוסר ענין.

חוסר ענין אינטלקטואלי הופגן גם בהתעסקותם במחנה השבויים. איש מבין השבויים לא ניצל את הזמן ללימודים כל שהם. לא היה כל נסיון לארגן הרצאות (בין השבויים היו בעלי מקצועות חפשיים אשר היו יכולים לתת מידיעור־תיהם). משנשאלו מדוע אינם עושים זאת, השיבו תשובות כגון: הדבר לא עלה עוד על דעתם; הרעיון הוא טוב, אך איננו כדאי; ממילא מועד שחרורם קרוב. את זמנם „הרגו“ בעזרת משחקי שֶׁש־כֶּשׁ וקלפים ובסתם ישיבה באפס מעשה.

הם לא קיימו התעמלות בוקר (מתוך תואנה שהמוזן איננו מספק) והיו מטיילים עד שעות הבוקר המאוחרות בפיגא־מות. הם עשו רושם של מחוסרי מרץ שהעיקרון המנחה אותם הוא „לחיות ולתת לחיות“. אגב שיחה הזכרה לאחד מהם האמרה „אל תעשה היום את אשר ניתן לעשותו מחר; ואל תעשה מחר את אשר תוכל לדחות למחרתיים“. תגובתו המידית היתה: „ואללה, זהו קצין מצרי“. נראה, כי הם מבכרים לתת לעניינים להתגלגל מאליהם. יתכן כי גישה זו תניע את הקצין המצרי לחכות גם בקרב לפקודות, להשרתדל להיות „מכוסה“ ולא לזוּם בעצמו.

חוסר הענין וחוסר המרץ באו לביטוי גם בעניינים צבאיים. התעניינות הקצין מצטמצמת בדרך־כלל בתחום תפקידו. על הנעשה ביתר היחידות, ואפילו ביחידתו הוא מחוץ לתפקידו הצבאי, הוא יודע אך מעט. דוגמה ישמש סגן מפקד סוללת נ"מ — בחור צעיר ונבון למדי — אשר סיפר כי בסוללתו היו רק 5 תותחים. משנשאל מה קרה לתותח השישי, השיב: „איני יודע, זה עסקו של מפקד הסוללה“. עם זאת, מתקבל הרושם שבקולג' הצבאי ובקורסים האחרים קיבלו הכשרה תיאורטית טובה.

כבר צויין, כי המעמד הסוציאלי הנכבד הנו בין המניעים החשובים לבחירת קריאָרה צבאית. מסתבר, כי הערכה יתירה זו של הכבוד ושל הרושם החיצוני — הרגילה אצל עמי המזרח — היא בין התכונות הבולטות ביותר של הקצין המצרי. היא גורמת לו לחפש תרוצים ושעירים לעזאזל לכל כשלוֹן אישי או לאומי, במקום לחפש את האשם בעצמו או בעמו. היא גם הגורמת למרחק בין הדרגות השונות (גם בקרב הקצונה) — נושא שידובר בו עוד להלן. רבים היו מוכנים להודות כי לחייל המצרי יש מגב־לות, אך כולם ציינו כי „הקצין המצרי הוא טוב מאד“.

מתוך הדגשת הכבוד העצמי הם רגישים מאד ליחס טוב. הגישה הנכונה אליהם היא גישה טבעית, ידידותית ולבבית.

הקצונה הצעירה לזו המבוגרת. נראה כי היתה פריקה מסוימת של משמעת מצד הדרגות הנמוכות ביחס לדרגות הגבוהות ומאידך לא חסרו תלונות מצד הקצינים הגבוהים נגד פקודיהם. מה היה הרקע להתנגשות זו — לא ברור.

יחסים בין הדרגות

רדיפת הכבוד של הקצין המצרי כבר צוינה. בתכונה זו יש גם לחפש את הסיבה למרחק הרב שבין הקצין לחייל — והיא גם מביאה את הקצין הבכיר לזלזול בצוער ולנסיון להתרחק מעליו. רס"נים שבין השבויים התלוננו על שהסיעום יחד עם קצינים צוערים אל מחנה השבויים. במחנה עצמו ביקשו שיכון נפרד מנמוכים מהם בדרגה. את המרחק בין הדרגות הם מנמקים בצורך בשמירת המשמעת בצבא.

לעומת נסיונות מצד כמה קצינים לטפול את האשמה במפלת סיני על רמתו הנמוכה של החייל המצרי, הרי גרסו אחדים כי הוא טוב מן הישראלי. זה האחרון עלול אולי להיות משכיל — אך נופל מן המצרי באימון ובמשמעת. מעטים מאד מן הקצינים יכלו לתת תשובה קולעת לשאלה מהו הייל טוב. נראה שעצם ההפשטה שבהגדרה היתה קשה להם. הגדרותיהם היו חסרות הרבה אֶלמנטים שאנו נוהגים להכליל. „יזמה“, למשל, לא הופיעה אף פעם אחת.

חוסר מעוף זה מתבטא גם בהסברה. רבים טענו כי ניהול פעולת הסברה בין חייליהם, אך כשנשאלו על מה היתה התשובה תמיד „על כל מיני נושאים“ — מבלי שיוכלו לפרט. לאחר שאלה נוספת היו אומרים: „על סדר, נקיון, משמעת וכו'...“ ורק אם נשאלו במפורש באם הרצו על

על יחס כזה הם מכירים טובה ומביעים את תודתם לא פעם על-ידי שיתוף פעולה.

תכונה אחרת המאפיינת את הקצין הממוצע היא אנוכיות יתירה. הוא מכיר בראש וראשונה את עצמו. כדי להשיג טובת הנאה לעצמו, הוא מוכן „לדפוק“ את חברו ואף לותר על כבודו העצמי. היו כאלה שלא התביישו לבקשנו כי נמחוק שם של קצין אחד מרשימת המועמדים להחזרה מוקדמת יותר — ונכניס את שמם במקומו. רובם המכריע — מוסלמים כקופטים — הנם דתיים מאד ומרבים להתפלל. הם בעלי הוש הומור ואוהבים לצחוק, ובבדיחה קל לקנות את לבם. יש עוד לציין, שהשבויים היו מנומסים מאד, אם כי לא כולם ידעו תמיד את כל הכללים של נימוסי השולחן.

יעילות הקצין המצרי

בתנאי השבי לא היתה, למעשה, אפשרות לעמוד על יעילותו של הקצין המצרי; הסתמנו רק כמה עובדות ביחס לקציני המילואים. נראה, כי הכשרתם התאורטית של רוב קציני המילואים אינה נופלת מזו של הקצינים הסדירים ומאחר שרובם נמצאים בשרות כבר זמן ממושך, הם משתווים אתם גם בנסיונם המעשי. יתכן, כי עקב השכלתם היותר גבוהה הם עולים אפילו בפרטים אחדים על הקצינים הסדירים. מעשית נבדקה יעילותה של קבוצת קצינים אחת בלבד — הרופאים. הללו עבדו בביה"ח של המחנה. מפקד ביה"ח — רופא צה"ל — התרשם מהם חיובית. לדעתו הם רופאים טובים היודעים את מקצועם. יחסם לחובשים המצריים שעבדו אתם היה תקין מבחינה מקצועית, אך בלתי חברותי. מידת התחשבותם בחולים היתה מעטה מזו של רופא ישראלי.

היחסים בין הקצינים בשבי

מנהג ההלשנה ההדדית, המקובל בצבא המצרי, נתן את אותותיו גם בשבי. הפנסק היה פתוח והיד רשמה — איש על אודות רעהו. כתוצאה מכך הצטיינו יחסי הקצינים השבויים בחשדות הדדיים. כל אחד עסק בהכנת הסיפור אותו התכוון להשמיע במצרים, ובסיפור זה הוקדש פרק נכבד להשמעות.

דוגמה טובה משמשים הסיורים* היחס אליהם. עם כל הסתייגויותיהם היו הסיורים כשלעצמם רצויים כמובן לאנשים שהיו כלואים כבר זמן רב, אלא שהם חששו להיראות כמשתפי פעולה; לכן התנגדו ליציאה מן המחנה עד שקיבלו הוראה מפורשת. אחד מהם אמר בפרוש: „איני רוצה לצאת לסיור, ולא אסייר אלא אם תכריחוני, אבל אנא, הכריחוני!“, אופייניים דבריו של אחד שהתנגד תחילה בצורה נמרצת ליציאה, אך התפעל מאד ממה שראה בדרך ושאל לבסוף מדוע איננו לוקחים את כל הקצינים לטיול; כשהוזכרה לו התנגדותו הוא לפני הסיור, ענה: „יש לי שישה ילדים במצרים“, והמשיך, „במכלאה אומר כי הכרחתם אותי לצאת, אבל אני מבקש לסייר בשנית“, ברבות הימים, בגדול מספרם של אלה שסיירו, ביקש האחראי על השבויים כי נקח את כל הקצינים לטיול — וזאת במגמה ברורה לחלק את ה„אשמה“ בין כל השבויים.

נוסף לחשד ההדדי היה בתוך המחנה ניגוד חריף בין

ביקור בהר המנוחות

ההפיכה, על תעלת סואץ וכיו"ב היו משיבים בחיוב. גישה מעניינת היתה לקצין שסיפר כי לא היה צריך להסביר ביחידתו את ענין הסכר של אסואן, כי ביחידתו שרתו כמה חיילים יוצאי אסואן אשר הטיבו להבין את הדבר.

היחס אל המשטר במצרים

99 אחוז מן הקצינים הנם אוהדי המשטר הנוכחי ורוב רובם הנם אוהדים גלויים. האחוז האחד של מתנגדי המשטר

* קצינים נלקחו לסיורים מחוץ למחנה — ראה להלן.

הסכימו כי מצרים אינה מעונינת בהחזרת 6,000 עדי-ראיה של המפלה בסניני** היו ביניהם אחדים שהחליטו לדרוש עם שובם הסברים על היחס שגילו כלפיהם (יש להניח שבמצרים ויתרו על כונה זו...).

השבועיים נקבעו בין געגועיהם ודאגתם למשפחות אשר השאירו ללא מפרנס (רבים האמינו כי לא יקבלו משכורת בעבור תקופת השבי) לבין הפחד מפני המצפה להם בבית. הם חיכו למשפט בו יהיה עליהם להסביר את נסיבות שבתם ואת התנהגותם בשבי. חששות אלה גברו כאשר שמעו כי שלטונות מצרים מעכבים את השבויים המוחזרים במחנות מיוחדים. אלה שיכלו לסמוך זה על זה תכננו תחבולות שונות כדי להיודע מה צפוי להם וכיצד לנהוג.

אין כל ספק כי החששות האלה דכדכו את השבויים יותר מן השבי עצמו.

היחס לארצות ערב - מצריות ואיסלאם מול ערביות

הקצינים השבויים ראו את עצמם קודם כל כמצרים — דבר המתבלט יפה בטיעון הפוליטי נגד ישראל. בעוד שכל אחד טען נגד פעולות עזה, סבחה, חאן יונס, קונטילה וכו', לא נמצא אחד שהזכיר את פעולות התגמול נגד ירדן וסוריה, ואף לא את קיביה; אפילו דיריאסין לא הוזכרה אף פעם. כשהזכירו את בעיית הפליטים — שאת מספרם, אפילו לפי הגרסה הערבית, לא ידע איש — התכוננו אך ורק לפליטים ברצועת עזה.

מסתבר, כי רגשותיהם כלפי ארצות ערביות אחרות מותנות הרבה יותר בנסיבות פוליטיות מאשר בקשרים אֶמוֹצִיוֹנָאֲלִיִּים. כך, למשל, שנאה עיראק לעומת סוריה האהודה. אחדים מבין הקצינים חייבו הקמת „ארה״ב של ערב“ אך כנגדם הודו רבים מאד, כי אינם מרגישים כל קשר לארצות ערב וזלת הקשר הדתי ומבחינה זו אין פכיסטאן שונה מסוריה. (פרודוכסאלי הוא, כי למרות גישה זו המשיכו השבויים גם בעמדתם כלפי ארצות ערב בנסינות השכנוע העצמי. כך הם טענו בתוקף שהללו קיבלו ממצרים פקודה להמנע מהתערבות בימי „מערכת סיני“. כשהוזכר להם, כי גם בשנת 1948 הופקרו על-ידי ארצות ערב, לא נעם להם הדבר). רבים מבין הקצינים הצהירו כי יראו עצמם חייבים להתחם לצדה של ארץ ערבית רק בגלל הציווי הדתי של עזרה למוסלמים. יחד עם זאת חשבו — למרות היותם דתיים — כי האיסלאם אינו היום כוח שיוכל להוות דבק פוליטי לאיחוד כל ארצות המאמינים. מענין לציין כי איש מאלה שנשאלו על כך, לא שמע על „פאן-איסלאם“ (אם כי שמעו על גאל אל-דין אל-אפגאני***). עם אפריקה הלא-מוסלמית הם לא הרגישו קשר כל שהוא, פרט אולי לקופטים שלהם זיקה דתית לכנסיה האֶתְיוֹפִית.

* המעגל הערבי, המוסלמי והאפריקני, שלפי התפיסה המופיעה בספר — מצרים עשויה לעמוד במרכזו של כל אחד ממעגלים אלה. ** כונה זו הייתה מוצדקת בעיניהם, שהרי „אסיר לספר לעם את כל האמת; זה עלול להרגיזו. וכי אתם מוסרים תמיד את האמת?“ *** הגיח את היסודות לרעיון הפאן-איסלאם בסוף המאה הקודמת.

אינו עושה זאת מטעמים אידיאולוגיים אלא בגלל סיבות אישיות. אפשר לומר כי ההתלהבות למשטר עומדת במקרים רבים ביחס הפוך לדרגה ובעיקר לגיל. המבוגרים יותר, בעלי הדרגות הגבוהות, הסכימו ביתר קלות לראות שגיאות במדיניות עבד-אנ-נאצר, בעוד שרבים בין הסגנים וסגני-המשנה בני ה-21—20 הכריזו כי „נאצר אינו שוגה“.

הדעות ביחס למהות המשטר נחלקו. בין הצעירים היו שטענו כי הוא דמוקראטי, וראיה לכך — 99% מהמצביעים נתנו את קולותיהם לעבד-אנ-נאצר. אחרים — היותר שקולים — הודו כי המשטר הוא דיקטטורי. אך ראו דיק-טטוריה ארעית כהכרחית בשביל מצרים. הם מחייבים את המשטר בגלל מפעליו הקונסטרוקטיביים, כמו חלוקת הקר-קעות, תכנית הסכר הגבוה באסואן, התעוש וכיו״ב. זאת, מבלי לדעת את משמעותם האמתית של מפעלים אלה בשביל מצרים. הם הופתעו לשמוע כי פרושה של חלוקת הקרקעות הוא, כי 6% מאיכרי מצרים יקבלו אדמות; או שהסכר הגבוה יצליח רק לעכב ירידה נוספת של רמת החיים המצרית.

ביחס למדיניות עבד-אנ-נאצר יש בהשקפותיהם לא מעט פרדוכסים. לדוגמה: כולם מחייבים את הלאמת התעלה, אך מודים כי המלחמה שבאה בגללה הביאה אסון על מצרים. לא כולם מוכנים להסיק את המסקנה כי הדרך בה בוצעה ההלאמה היתה נחפזת. לא כולם קראו את „הפילור סופיה של ההפיכה“, ואף מתברר כי התיאוריה של „שלושת המעגלים“* של עבד-אנ-נאצר אינה אומרת להם הרבה.

דעות ביחס לבעיות פנים

לא נמצא ביניהם אחד שיטיף לחזרה למשטר הפרלמנטרי שקדם להפיכה. היחידי מבין המנהיגים הישנים שלו רוחש העם המצרי עדיין אהדה הוא לדעתם נחאס. ביחס לנגיב היו הדעות שונות. הצעירים הביעו התנגדות נמרצת לכל הקשור בו („הוא עשה שגיאות“). המבוגרים יותר דיברו עליו תוך הערכה מסוימת. חלקם טען כי הוא היה אטי מדי וחלקם אמר כי מתחילה היה רק בובה בידי הכת המהפכנית.

השבויים לא יכלו להצביע על יורש לנאצר. בין השמות שהוזכרו היו זכריה מוחי-אד-דין, שר הפנים ועבד אל-כרים עאמר, הרמטכ״ל. המשכילים שביניהם חששו כי במקרה שנאצר יופל או יעלם בצורה אחרת, יתחיל בתוך הכת השולטת מאבק על השלטון.

השכעת השבי על היחס לאשטר

נראה כי בימי השבי נתערער במידת-מה האמון במשטר המצרי. זאת בגלל אי-קבלת מכתבים ממצרים, אי-הסכמת ממשלת מצרים להחזרת משפחות הקצינים מעזה מצרימה ויותר מכל — חוסר הענין שגילתה ממשלת מצרים ב־6,000 שבוייה, לעומת הלחץ הישראלי לשחרור 4 (!) שבויים ישראליים.

הקצינים ניסו לא להאמין ביחס זה של הממשלה המצרית. אחר-כך, כאשר הדבר נמסר להם על-ידי נציג „הצלב האדום“, חיפשו כל מיני תרוצים להתנהגותה של ממשלתם. ואולם נסינות אלה של שכנוע עצמי לא עלו יפה. רבים

היחס לישראל

לפני נפילתם בשבי לא היה לקצינים כמעט כל מושג על ישראל. ידיעותיהם הצטמצמו במקצת תולדות ישראל בימי יציאת מצרים, דלגו על כל הבא אחר-כך עד ישו הנוצרי ודלגו שנית עד להופעת הציונות. גם המשכילים שביניהם לא שמעו על מלכות ישראל ועל תולדות ישראל בגולה. פרט לחבר המשלחת המצרית לוועדת-שבת-הגשק לא היה אחד אשר קרא ספר על ישראל. האחרים ידעו מפי התעמולה כי מדינת ישראל הנה נחשלת, כי גירשה את הפליטים וגזלה את רכושם, מדכאה את המיעוט הערבי (שאת גדלו לא ידעו), חיה בחסדי או"מ ובעזרת כספים אמריקאיים ושואפת להתפשט עד לפרת ולנילוס. מצרים היתה חייבת להגן על עצמה מפני התוקפנות הישראלית כפי שבאה לביטוי בפעולות עזה, קונטילה, סבחה, חאן יוניס והפגזת עזה. הצעות השלום הישראליות באו רק כדי להסוות תוקפנות. מצרים לא תכננה כל מלחמה נגד ישראל. התעמור לה האנטי-ישראלית וההצהרות הנשנות ביחס לצורך בהש-מדת ישראל באו רק כדי "להרים את המוראל של החיילים". רק אחד השבויים (רס"מ מן הרציניים שהיו במכלאה) אמר כי נאצר אינו מתכוון, למעשה, למלחמה בישראל, אלא שההס-תה נגדה היא האמצעי היחיד שבידו לאיחוד מדינות ערב.

באחד הקיבוצים

לפי גרסתם היו התקפות הפדאין תגובה על התקפותינו והם העמידו פנים מופתעות מאד כאשר הוסבר להם הרקע לפעולותינו. ביחס לפדאין הביעו דיעות שונות. כולם הדגישו כי הם פלסטינאים ואולם אחדים ניסו אף להכחיש כי הם עומדים תחת פיקוד מצרי. היותר כנים ניסו לטעון כי הפדאיי-נים לא מלאו אחר ההוראות שקיבלו ובמקום לתקוף מתקנים צבאיים רצחו אזרחים. כמעט כולם טענו כי שמעו כאן לראשונה על רצח הילדים בשפירי והביעו הזדעזעותם על כך * (יוצא מכלל זה סרן שטען כי רוצחי הילדים הושמו במעצר). יחד עם זאת טענו, כי אין פרופורציה בין ההתגרות לבין התגמול וכן טענו כי רצח כמה אזרחים אינו יכול לשמש עילה למלחמה. עם כל העמדת הפנים וההתממות שישנה בכל הטיעון הזה, מתקבל הרושם כי לרוב מנינו של הצבא המצרי לא היה הרקע של הפעולות ברור. כנראה

שלא היו קשורים במאורעות בצורה ישירה, ובאמת לא ידעו כי לכל אחת מפעולותינו קדמה תוקפנות מצרית. ההסברה המצרית הרשמית הצליחה לשכנע כי כל פעולותיה של ישראל לא היו אלא שורה ארוכה של התגרריות. מסתבר גם כי הפחד בפני מגמות התפשטות ישראליות הוא כן. כולם חזרו על הסיפור על אודות המפה המצויה בבנין הכנסת ועליה הגבולות היעודים של ישראל, מהפרת עד לנילוס.

עם נפילתם בשבי ציפו הקצינים לעינויים או לרצח. יוצא מכלל זה היה קצין אשר הסביר כי לא חשש, מאחר שקרובו היה שבוי בידונו בשנת 1948 וסיפר כי השד אינו נורא כל כך... ואולם כולם ציינו לשבח את היחס במחנה השבויים, אשר — לפחות לגבי הקצינים — עלה על כל הצפוי. כמעט כל השבויים אמרו כי בשוכם למצרים יספרו על היחס הטוב ממנו נהנו ועל אשר ראו בסיוורים, על הידידות שהופ-גנה כלפיהם על-ידי הציבור הישראלי ועל שאיפתנו לשלום. הכנים שביניהם הודו כי יחששו לספר הכל לחוקריהם הרש-מיים, אך הבטיחו — מבלי שנתבקשו — לספר למשפחו-תיהם ולחבריהם. אחד חשב כי עלולים להיות קצינים אשר יראו בהשמצת ישראל חובה לאומית, ואולם לדעתו גם אלה יספרו את האמת בחוג המשפחה. לדעתם עלולים סיפורים אלה לעזור הרבה לקידום ההבנה בין שני העמים והביעו את צערם על כך שאין ביכולתם לעשות יותר.

לדעתם, המכשלה העיקרית לשלום מצרי-ישראלי היא בעית הפליטים. בעית המיעוט הערבי בישראל מטרידה אותם פחות. בסיוורים התענינו אומנם מאד בגורלם, אולם בשיחות עם החוקרים לא העלו נקודה זו אף פעם. גם בנקודות אלו מתבלטת הדגשת האינטרסים המצריים הישירים וחוסר ענין במה שנוגע לערבים לא מצריים.

הקצינים היו תמימי דיעים כי הסברתנו בארצות ערב גרועה ביותר. אלה שהאזינו עוד במצרים ל"קול-ישראל" לא רק שלא שוכנעו על-ידי שידוריו אלא אף הורגו על ידם. רבים הדגישו כי אילו הצליחו שידורי "קול-ישראל" להביא את האמת על ישראל לעם המצרי, כפי שהם למדה בשבי — היה הרבה עלול להשתנות. מאידך התייחסו בפקפוק מלגלג להצעות ישראליות בדבר עזרה טכנית ורפואית אפשרית למצרים. נראה כי הצעות כאלו מצד מדינה קטנה לא היו להם לכבוד.

עם זאת ציינו כל הקצינים כי בעית יחסי מצרים-ישראל היא משנית בחשיבותה. לדעתם, זו גם גישת העם המצרי כולו, אשר אינו יודע הרבה על ישראל ואינו רוחש לה שנאה (רק אחד הודה כי נאצר לא יכול להשלים עם ישראל כי דבר זה יביא להפלתו המידית). סכסוכה האמתי של מצרים הוא עם בריטניה. למרות העובדה שיחידות הקצינים השבויים הוכו בקרב בידי צה"ל היתה שנאתם לבריטים רבה משנאתם לישראל. הם טענו, ללא יוצא מן הכלל, כי "השור-תפות" של ישראל עם האימפריאליזם השניאה את ישראל על המצרים והרסה את סכויי השלום, "שהיו טובים לפני המערכה". "ישראל תקעה סכין בגבה של מצרים" היתה

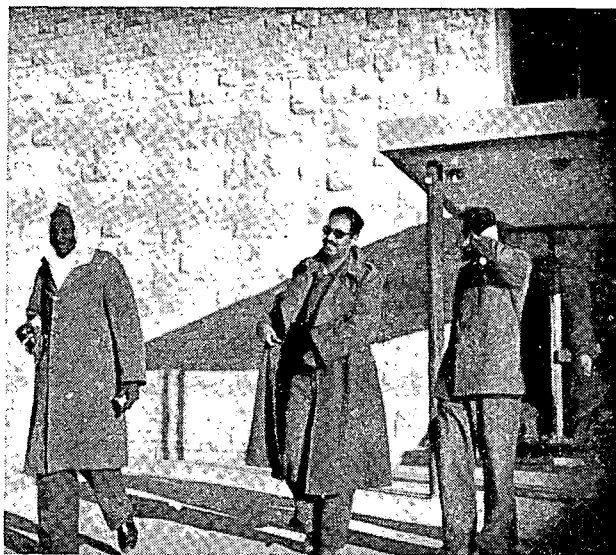
* בעת ביקור במעלה החמישה ראו 9 קצינים שבויים בית-ילדים שלתוכם השילו מסתננים ירדניים לפני כמה חודשים רמון-יד. התקבל הרושם כי סלידתם של אחדים ממעשה זה היתה כנה.

טענה שהושמעה רבות. יחד עם זאת היו כאלה שהסכימו כי נאצר שגה בכך שלא השלים עם ישראל לפני הלאמת התעלה.

רובם טענו כי הם חוזרים למצרים חוזרים רצון לשלום. חלק מן הקצינים הצעירים הודה לעומת זאת כי הוא מחכה לסיבוב השלישי. קשה להעריך באיזו מידה יש כאן הבדלי דיעות אמיתיים ובאיזו מידה ההבדל הוא רק במידת הכנות.

תחת הקצין השבוי על מערכת סיני

הקצינים כולם ניסו — והצליחו — לשכנע את עצמם כי הצבא המצרי לא הוכה בסיני: רק חלק קטן מיחידותיו חנה בחצי האי (את ערכה של הדיביזיה ה-8 הפלסטיונאית הם מבטלים לגמרי) ואף זה נסוג. במקום האחד בו התעקש הצבא המצרי — באבו עגילה — הוא החזיק מעמד נגד כוחות עדיפים משך 3 ימים עד אשר החליט לסגת גם משם.

באוניברסיטה העברית

המאמץ העיקרי של מצרים היה בסואץ וכל ענין סיני היה בלתי חשוב. אם הם מרגישים בכל זאת צורך לתרץ את המפלה הם מסבירים אותה בחוסר סיוע אוירי (אגב, תחילה לא האמינו כי חיל-האוויר המצרי לא הפציץ ערים ושדות-תעופה בישראל לפני התערבות המעצמות). כמעט כולם טוענים כי צה"ל קיבל סיוע ישיר מחיל-האוויר הבריטי ומחיל-האוויר הצרפתי. אחד אף הרחיק לכת וטען כי רצועת עזה נכבשה על-ידי כוחות בריטיים (הוא עצמו נשבה בעזה!); שני טען ש"איבראחים אל-אואל" טיבעה עצמה וכי אנו מציגים עתה בשם זה משחתת אחרת. האנגלים עשו אותו דבר באלכסנדריה במלחמת-העולם השנייה. סיפור זה הושמע למרות שבאותו מחנה עצמו נמצאו השבויים של אותה משחתת מצרית שנכנעה. הם תמימי דיעים כי אילולי התערבות המערב היה הצבא המצרי מגיע לתל-אביב — אם כי לא תוך 48 שעות. מתקבל הרושם כי אמונה זו נתערערה קמעא אגב הסיוורים (אשר הוכיחו בין היתר גם שחיפה ותל-אביב לא נפגעו במלחמה), למרות שניסו בכל כוחם להחזיק באמונה זו.

הבריטית-צרפתית וחוסר סיוע אוירי — הם התרוצים הראשיים. נוספים על אלה — תרוצים מקומיים. כגון: „על רצועת-עזה אי-אפשר להגן“; „לא היה לנו נשק נ"ט“; „הטנקים הכבדים שלנו לא היו בסיני“; „בשרם-אל-שיך ציפינו רק להתקפה מן הים וע"י צנחנים, לא מן הקרקע“ וכו' וכו'. לא נמצא אחד אשר יודה כי הצבא המצרי נכשל במערכה. נוסף לכך — סיפור ההלל האישי: „אני שרפתי את המסמכים!“, „אני השמדתי את הנשק“ או „בגלל סיבות א', ב', ג', לא היתה לי כל אפשרות להשמיד את נשקי“. תרוצים אלה חשובים להם ביותר, כי הם מאפשרים להם להציל את אמונתם בצבאם. הכשלון של 1948 תורץ על-ידי הנשק המקולקל ועל-ידי פיקודו הגרוע של פארוק. עתה היה נשק בשפע וגם הפיקוד היה אחר. מציאת תרוץ היתה הכרחית לשלות נפשם. לא היה דבר שפחדו מפניו יותר מאשר לאבד אמונתם זו בכוח הצבא המצרי וביכולתו להכור תינו. פחד זה מסביר במידת מה גם את אי-הרצון לסויר („אני יודע שתל-אביב וחיפה הרוסות למחצה. אך איני מעונין לבקר בהן“).

הסיוורים בישראל

הסיוורים, שערכו למעלה ממחצית הקצינים, אורגנו מאחר שהוכח שאין דרך אחרת להבאת האמת על ישראל לתור דעתם. כל נסיון של הסבר ושכנוע היה מתנפץ על השריון בו הקיפו עצמם במתכון. במקרה הטוב היה המשקע שנשאר נעלם תוך שעה שעתיים. המלומים בסיוורים היו תחילה קציני צה"ל ומאוחר יותר אזרחים בעלי רכב פרטי אשר התנדבו למלאכה זו.

כאמור, גילו השבויים התנגדות ליציאה והיו נכנסים למכור ניות מארחיהם כשעיניהם שולחות מבטי חימה. המארחים מספרים, כי „חימה“ זאת החזיקה בדרך-כלל מעמד משך חצי שעה ואחר-כך נמס המצרי בהדרגה. פרט לבודדים, יוצאים-מן-הכלל, הם חזרו מן הסיוורים מלאי התפעלות. התרשמו מקצב החיים בארץ, מטיב הכבישים, מריבוי הרכב, מהעדרה של דלות בולטת ברחובות, מנקיון הערים, מתנופת הבנין והפיתוח, מן העובדה שלכל ישוב יש חשמל ומפרטים רבים אחרים שתושבי הארץ אינם שמים לב אליהם. יותר מכל התרשמו מהעדרה של שנאה אליהם, תופעה שלא יכלו להבינה כלל (יש להניח שהפחד בפני הפגנות איבה היה בין המניעים להתנגדות לסיוורים). מעשה ברס"ג אשר עמד בכל תוקף על „זכותו“ לא לסייר ואשר שוכנע אך בקושי לצאת את המחנה, האיש שיחק משך כל זמן הנסיעה את „הנעלב“ עד אשר הובא לקיבוץ. שם הובל לרפת וללול ואפשר היה ממש לראות כיצד הוא מפשיר. לבסוף פגש את ילדי הגן, הגננת הסבירה לילדים מי האורח וכל הזאטוטים אמרו בקול גדול „שלום לדוד ממצרים“. ברגע זה החלו דמעות זולגות מעיניו של אותו רס"ג קשיח...

מענין מאד היה להשוות את האופן בו נפרדו השבויים ממארחיהם לזה בו פגשום. הם הודו להם בכל פה, חיפשו חפצים אותם יכלו לתת כמתנות פרידה ואף היו כאלה שציינו שהיה זה „היום הגדול בחייהם“. יש להדגיש שהדברים נאמרו בנוכחות קצינים מצריים אחרים ואם כך נאמרו למרות הפחד בפני הלשנה — משמע שגנים היו.